

ACC. N:R M. 14456: 1-14.

Landskap: Skåne ..... Upptecknare: N. Jönsson, Önnestad
Härad: V. Göinge ..... Berättare: " " "
Socken: Stoby ..... Berättarens yrke: kamrer, ämneslärare
Uppteckningsår: 1958 ..... Född år 1878 i Stoby

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Gudsstjänst och nattvardsgång. s. 1-14. LUF 107.

Frågelista 107.

ACC. NR M. 14456:1

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Uppteckningen avser Stoby kyrka under min barndom på 1830:talet. Prästen tillsattes av patronus, innehavaren av Hässlekolmsgården Casper Ehrenborg. Till socknen hörde då Hässleholm, som tillkom i samband med Södra Stambanans byggande under 1860:talet. Före denna tid fanns endast två s.k. jordstugor söder om nuvarande kyrkan Hässleholm åt Röingehållet. I samband med Stambanans byggande växte Hässleholm snabbt, men hörde under 1830:talet ännu till Stoby församling och innevånarna där besökte Stoby kyrka, hade gemensam präst och gingo till nattvarden där. Till Stoby församling hörde annexet Norra Sandby, och prästen skötte båda församlingarna, under senare år med biträde av en adjunkt.

Gudstjänsten kallades mässa och hölls i båda kyrkorna. En söndagen hölls "först mässa" i Stoby kyrka med början kl 9. och "sist mässa" i Sandby kyrka med början kl. 2 e.m. Följande söndag först mässa i Sandby och sist mässa i Stoby etc. De söndagar, då nattvardsgång förekom, inleddes gudstjänsten en timme tidigare med en särskild predikan för nattvardsgästerna, skriftermålet, varefter själva natt-
~~varden~~

Luif: 107

ACC. N:R M. 14456:2.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

vardsgången ägde rum efter den ordinarie predikans slut.
Under tiden före och i början av 1880:talet besökte man i regel kyrkan varje söndag. På gårdarna, där det på den tiden var gott om tjänstefolk, stannade i regel största pigan ena och husmodern andra söndagen hemma för ett kaffet och maten färdiga när gädstjänstbesökarna kommo från kyrkan. Barnen brukade i regel besöka kyrkan ett eller två år innan de skulle "stå på gången" (den gamla benämningen för konfirmationen, då barnen vid förhöret fingo stå på kyrkans mittelgång). Aldrig var kyrkan så överfull som vid julottan - kallad Ottesången, dit man för i vagn eller om snö fanns i släde. i äldre tider med bloss, vilka kastades i en hög utanför kyrkan. Julottan hölls omväxlande i Stoby och Sandby, började kl. 6 och efterföljdes med ett kort uppehåll av den ordinarie gädstjänsten. Vid besöken i kyrkan voro alla högtidsklädda - i äldre tid nationaldräkter, sedermera svartklädda. Besöken i annan kyrka ägde rum, när någon för sin vältalighet berömd präst predikade där. Det påstods att i äldre tider män och kvinnor gingo till kyrkan var för sig. Om så varit fallet bröts seden av Hässleholmarna och efter-

följdes av de övriga sockenborna. Från gårdarna gick skjuts. Husmän och torpare gingo till fots, såvida de ej kunde rymmas och blevo erbjudna att åka med husbondens. En benämning Kyrkstigen i Stoby socken anger att för dessa fotvandrare en genväg fanns till kyrkan. I regel gingo kvinnorna omedelbart efter ankomsten in i kyrkan, då däremot männen samlades utanför kyrkan - på Kyrkbacken - avhandlade sina angelägenheter och ~~RINGDE~~ gingo in först när det "ringde samman". Varje by eller nummer hade sin bestämda bänkplats i kyrkan. Någon krog eller liknande näringsställe fanns inte under min tid i närheten av kyrkan. Huruvida så varit fallet i äldre tider känner jag inte till. Brännvin hörde till det dagliga brödet ännu på 1890:talet, och männen hade sin flata "lomme-flaska" med sig i kyrkan. Före avfärden dit förtärde manfolket vid "först mäsas" en "besk"-brännvin tillsatt med malörtsknoppar. Vid hemkomsten vankades kaffe mer eller mindre bemängt med någon tillsats- vanligen cikoria - och för männens vidkommande en "jög" - kaffe med tillsats av brännvin eller konjak. - Bruket med kyrkkaffe är ännu inte helt bortlagt.

Något oväsen på kyrkbacken eller i vapenhuset

innan jag ej till.

3.

ACC. N:R M. 14456:4.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Männen avtog sina huvudbonader vid inträdet i kyrkan. På 1880:talet voro de förnämsta fruarna i Hässleholm och inom socknen för övrigt klädda i hatt, och denna behölls på under gudstjänsten. Det övriga kvinnfolket hade sidenschaletter som avtogos omedelbart efter inträdet i kyrkan. I äldre tid hade kyrkan ingen eldstad, men under min tid var nödtorftig uppvärmning anordnad medelst en kamin, placerad vid norrväggen i nykyrkan. De manliga läsbarerna anvisades plats på bänkar-
na i närheten av denna kamin. När ingen uppvärmning förekom höllo karlarna sig varma med hjälp av "lomme-flaskorna", som flitigt vandrade från man till man, Fruntimren svepte sig i sina ylleschalar. De enklare fruntimren hade ²ännu på min barndomstid s.k. tjörkekausta - att lukta på under den ofta långgrandiga predikan. Denna kvast ~~bestod~~ bestod av starkt luktande växter: nejlikor av olika slag, ambrott (åbrodd), gubbaskägg (krusig Tanacetum), lavendel, isop m.fl. Under julottan (ottesången) voro ljus tända i de messingskronor som prydde kyrkan. Varje hushåll var skyldigt att lämna ett visst antal hemstöpta ljus för detta ändamål och till de ljushållare som funnos i bänkarnas ryggstöd. Om ljusen runno, betydde det sjukdom, och

4.

M. 14456:5 *brunnar och bänksålar*
om de stocknade ⁱⁿ innan de ~~AGG-NR. M. 14456:5~~ ^{M.} ~~ändsfall~~ för den som satt
mittemot ljuset.

Något knäfall i kyrkan kan jag inte påminna mig, inte heller kors-
tecken, bugande eller niggande. Däremot lutade man sig ner i bänkar-
na för tyst bön sedan man intagit sin plats vid ankomsten till kyr-
kan, samt vid vissa moment i gudstjänsten. Församlingen reste sig
vid föredragandet av dagens epistel eller evangelium. Någon gemen-
sam föredragning av trosbekännelsen förekom inte. Däremot ett tyst
"Fader vår", under vilket församlingen lutade sig ner i bänkarna.

Vad prästerna beträffar och deras personliga uppgörelser med
åhörarna i predikningarna i gammal tid hänvisas till Cavallins be-
rättelse i Lund stifts herdaminnen. Beträffande prosten Petter
Jönsson har professor Martin P. Nilsson en utförlig biografi i
Västra Göinge Hembydsförenings Årsbok. Prosten Jönssons samröre med
bygdeoriginalet Lassa Måns enligt folktraditionen har jag skilfrat
i Skånegilletts Årsbok, Stockholm. Prosten Jönsson hade föga sinne
för gammalt och fornt. Bautastenarna utanför det område, som upp-
tages av nuvarande Skogskyrkogården använde han till murar i det
brygghus, som uppfördes intill prästgården. Den "fölkastua" som

han inredde i prästgårdens källarvåning döptes av folkhumorn till "Haddis" (Hades - underjorden). Om prostinnan berättades, att hon var "rätt så om sig" och läxade upp kökspigan för att hon avsmakade steken på sitt sätt och inte kände efter med gaffeln om den var färdig. - Mina minnen av prosten Gierow skildrar jag längre fram.

Kungörelser om lysning och dödsfall hölls efter själva predikan. Någon ringning för de döda förekom inte då. För lysning förekom uttrycket "jusning" eller "jusa för dom". Övriga kungörelser lästes ~~lästes~~ efter Gudstjänstens slut. I regel lämnade kvinnorna kyrkan innan dess, men många av manfolken gingo till kyrkan för kungörelsernas skull. Prästen besteg sällan predikstolen vid dessa tillfällen utan läste från kyrkans mittelgång och så fort som möjligt för att med minsta tidrymd kunna avverka detta moment. - Likpredikan hölls i regel endast för förnämligare församlingsbor och för stora bovar. De fattige fingo nöja sig med handbokens ord. Präst och klockare mötte i regel likföljet vid kyrkogårdsgrindarna. Klockaren gick vid prästens sida i spetsen för tåget till graven och sjöng under färden någon psalm. Sedan ritualen lästs hjälptes de i likfärden deltagan.

de att skotta igen graven. Jordfästning ini kyrkan ägde i regel inte rum.

Husförhör förekom med vissa mellanrum. I regel valdes en större gård för ändamålet. Prästen och förnämligare församlingsbor skulle bjudas på en riklig måltid. Ingen inom roten fick utebli. Många lustiga episoder berättas från dessa husförhör, över vilka särskild längd fördes. Plats och tid för husförhörs hållande kungjordes i kyrkan.

Vid husförhöret skedde upprop enligt husförhörlängden och de närvarande antecknades. De som beslutat sig för att närvara läste flitigt i katekesen, så att de kunde rabbla upp stycken, som de fingo frågan på. De äldre fingo dock läsa innantill i bibeln eller psalmboken.

Husförhör förekom så sent som under 1890:talet och hölls då i sockenstuga eller skollokaler. Läsbarne som konfirmerats under föregående år borde närvara. Mitt enda husförhör² medan jag ännu var kvar i hembygden hölls i Arkelstorps nyuppförda småskola.

Teckning till nattvardsgång^d ägde rum efter gudstjänstens slut och förhör i kristendoms-kunskap ägde samtidigt rum. Denna teckning skedde rotevis och avsåg den nästkommande söndagen. Nattvardsgång ägde

rum vid de större högtiderna och eljest en gång i månaden, när sådana högtider inte förekommo. Minst en gång om året ansågs man skyldig att gå till nattvarden. Tillträde till nattvarden ägde alla som konfirmerats, såvida de inte av någon anledning blivit uteslutna. I prästbetyget skulle stå att vederbörande begått och ägde tillträde till nattvarden. Efter konfirmationen ("stå på gängen" härledde sig av det gamla bruket, att konfirmanderna under förhöret fingo stå på kyrkans mittelgång) som vanligen ägde rum en lördag, följde nattvardsgång på söndagen, då de nykonfirmerade först hade tillträde. Därefter följde deras föräldrar och efter dem övrig menighet. Alla voro klädda i sina bästa kläder. - Högra sidan kallades manfolkssidan och vänstra sidan kvinnfolkssidan. Överst till höger sutto de nykonfirmerade gossarna och därefter deras fäder. Överst till vänster de nykonfirmerade flickorna och därefter deras mödrar, oavsett den plats som eljest varit bruklig. Även vid andra tillfällen skulle de som anmält sig till nattvardsgång sitta främst i bänkarna till höger och vänster. Sedermera bröts denna sed (främst av Hässleholmsborna) i så måtto att begreppen mans- och kvinnosida bortföll och man och

9.

hustru följdes åt. Redan förut, då begreppen mans- och kvinnosida förekommo, hade man och hustru uppsökt varandra och följts åt till altarbordet - och de gamla föreskrifterna om social ställning, ålder och kön voro upphävda. Före framgåendet till altaret togo såväl män som kvinnor av alla ytterkläder, pålsar, kappor, överrockar o.

d. Benämningen av en krets nattvardsgäster vid altarrunden ^{Benämndes} ~~benämndes~~ "ett bord". Det talades sålunda om två, tre, fyra etc. bord.

Stor respekt hade man för vinet och oblaten i nattvarden. Med hävan nämnde man de personer, som smugit oblaten med sig hem. De kunde med hjälp av den utföra allehanda trollkonster. Den som klistrade fast oblaten i ett träd med frälsarens bild vänd utåt samt ~~avfyrade~~ ^{avfyrade} sin bössa mot oblaten, blev friskytt, d.v.s. kunde träffa vem som helst, människa eller djur, endast genom att avfyras bössan på måfå. En friskytt

i Grantinge sade till sin granne: Gack neur i Skodala skof o hänt eur tjäder, som ja tar dö pau just nu!" och med det samma avfyrade han sin bössa i luften. Grannen sprang och fann ^{nr} ~~nr~~ nycket riktigt tjädern

dödskjuten under ett träd i utkanten av den skog som angivits,

Det var inte lätt att vara ovän med en friskytt.

Under min barndomstid var prosten Gierow innehavare av ämbetet i Stoby och Sandby socknar. Han var en kyrkofurste i gammal stil och kunde hålla församlingsborna i tukt och ordning. Han var dessutom folkskoleinspektör i ett stort distrikt och en fasa för okunniga skolmästare. Med respekt och undran nämndes det bejopp, som hans lön uppgick till, de summor som hans vinräkningar uppgick till och de summor som hans fester slukade. Hans närmaste vänner voro landstingsman Ola Olsson på Olahus, länsman Resfelt i Hässleholm, ägaren av Sandby kungsgård och några andra ståndspersoner. Den av folkskol-lärare Aug. Ljunggren grundade tidningen Kristianstadsbladet var mycket radikal, hade ett gott öga till fraktens präster och införde i sina spalter alla insändare, som hade något ofördelaktigt att meddela om prästerna. Sedan gammalt var det sed att läsbarerna sist på läsdagen hade med sig "förning" åt prästen: smör, ägg etc. och blevo bjudna på kaffe i prästgården. Vid ett tillfälle hände det,

att en fattig flicka, som inte hade något gott att medföra, inte ville taga del i trakteringen, utan föredrog att sitta på prästgårdstrappan och vänta på kamraterna. Insändaren tolkade detta så, att de rike blev inbjudna, men de fattige fingo sitta utanför och vänta. - Efter den betan blev läsarnas förning förbjuden.

Den ende, som kunde tysta mun på såväl prosten som landstingsmannen, var den munvige Anners Jens- Jens - men det är en annan historia, ~~IXXo~~ som jag berättat i ett annat sammanhang.

Först såg jag den stränge prosten vid de examina, som vid läsårets slut ägde rum vid små- och storskolorna i Stoby. - Småskolan i Arkelstorp var då inte ännu byggd. - Prosten utdelade avgångsbetygen till högsta klassen och meddelade vilka ~~vissa~~ som erhållit stipendier av Roos' fond. Ett minne från skoltiden hänger samman med prostens besök. Han kom en dag i något ärende till mäster, och vi blevo lämnade ensamma i skolsalen. Vi firade det oväntade uppehållet i lektionen med larm, visslingar, skrik och oväsen. Mäster gläntade på dörren och tystade på oss, men om en stund voro vi

i farten igen. / Då kom prosten och höll en ljungande straffpredi-
kan, som sedan upprepades vid examen. Han talade om för våra stec-
kars föräldrar, hur vi hade rest oss upp ^{utan} en bisvärm, att svaghet
och slapphet i hemmens fostrargärning måste vara roten till miss-
förhållandet, vad läraren byggde upp rev föräldrarna ner etc. Och
någon utdelning från premiefonden blev det inte det året.

På hösten 1892 voro ungdomar från Stoby och Sandby socknar samla-
de i den intill storskolan belägna sockenstugan och väntade med
bävan på prostens ankomst. Han kom med den oskiljaktliga cigarren
i mungipan, hängde ytterrock, hatt och kåpp i lärarinnans bostad
och tog plats vid bordet i sockenstugan. Han gjorde upprop och pla-
cerade oss i den ordning som vi förekommo i hans lista, Meddelade
oss att vi varje sön- och helgdag skulle besöka kyrkan samt nästa
läsdag kunna redogöra för predikotexten och de olika momenten i
hans långa predikan. Dessutom skulle vi vid förhören kunna både
lilla- och / hängkatekesen utantill, redogöra för skillnaden mellan
katolicism, lutherdom och calvinism, veta skillnaden mellan otukt,
enkelt och dubbelt hor, veta varför Valdenströms försoningslära

inte var renlärig - helst kunna rabbla upp de symbola som funnos i slutet av katekesen. Ofta fingo vi höra, att idioter var sådana som inhystes på hemmet Fridhem, och att halvidioter var sådana som vi. Om vi av någon orsak inte kunde bevista gudstjänsten skulle vi nästa läsdag vid hans ankomst i förstugan meddela orsaken till bortavaron. De som inte ordentligt kunde sin katekes och "frågebog" hotades med avstängning från konfirmation och nattvard. Jag hade fått låna och skriva av en av prostens författad "frågebog" och klarade mig rätt bra, visste t.o.m. att Bexaleel byggt förbundsarken, fastän jag uttalade namnet felaktigt med tonvikt på tredje i stället för andra stavelsen.

Så gick tiden till nästa vår. Alltid fanns det någon ~~KAMRAT~~ som hade agentur hos John Fröberg i Finspong och tog emot order på visitkort, som sedan utdelades bland kamraterna. I god tid före konfirmationen tog prostens emot order å biblar, som skulle utdelas från altaret. De som erhöilo biblar från hemmen fingo använda dessa, såvida de inte utgivits av Evangeliska

Fosterlandsstiftelsen. Sådana kunde han inte med gott samvete sätta i våra händer. Under sista förhörsdagen, som skedde i Kyrkan, lyckades jag komma med i den utvalda trupp - 10 gossar och 10 flickor - som placerades vid kommunionförhöret. "Den övriga horden kan sätta sig hur de behaga", utlät sig prosten med lätt ironi i rösten. Jag erhöll plats som nummer två mellan tvenne relativt okunniga storbondesöner från Norra Sandby.

Prosten Gierow kom på gamla dagar till Hjärnarp, där han erhöll större lön än i Stoby. Hans äldste son Arvid hade plats som folkskoleinspektör i Hälsingborg, och dennes två söner ha nu framskjutna platser inom svenskt kulturliv.